

Link: <https://doi.org/10.3126/irj.v2i2.56136>

अछामी भाषाको अध्ययन

ताराप्रसाद न्यौपाने

tara.neupane@sac.tu.edu.np

सानोठिमी क्याम्पस, सानोठिमी भक्तपुर

लेखसार

प्रस्तुत आलेख अछामी भाषाको अध्ययनसँग सम्बन्धित रहेको छ । यसमा भाषाको परिचय, संसारका भाषा परिवार, नेपाली भाषा, त्यसको उद्भवविन्दु, वि.सं. २०६८ को जनगणनामा सबै मातृ भाषालाई राष्ट्रभाषाको मान्यता दिइएको सन्दर्भले सुदूरपश्चिमको आरेपच्छिमा वर्गमा पर्ने भाषा नै अछामी भाषा हो । अछामी भाषाका काल पक्षको स्तरीय नेपालीसँग तुलना गर्नु, अछामी भाषाका व्याकरणात्मक कोटि अन्तरगत लिङ्ग र वचनको विशेषताको अध्ययन गर्नु यस लेखका उद्देश्य रहेका छन् । यस आलेखको तयारीका क्रममा द्वितीय स्रोतमा आधारित छ । यसमा सामग्रीको विवेचनाका लागि वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । अछामी भाषाका काल पक्षका विशेषता स्तरीय नेपालका सन्दर्भमा पहिल्याउने काम यसमा गरिएको छ । स्तरीय नेपालीभन्दा अछामी भाषाका ध्वन्यात्मक यत्ने भिन्न रहेको कुरा निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रस्तुत लेखले स्तरीय नेपाली र अछामी भाषाप्रति जिज्ञासा राख्ने शिक्षक, विद्यार्थी, शोधार्थीहज्याई अपेक्षित सहयोग पुऱ्याउने कुरामा विश्वास गरिएको छ ।

प्रमुख शब्दावली: प्रामाणिक, ध्वन्यात्मक, अछामी भाषा, काल र पक्ष, लिङ्ग र वचन

प्राप्त मिति : ८, अप्रिल, २०२३, **स्वीकृत मिति :** ४, मे, २०२३, **प्रकाशित मिति :** १२, जुन, २०२३

पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । भाषा मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित यादृच्छिक, वाक्प्रतीक र एउटा व्यवस्थामा बाँधिएको हुन्छ (न्यौपाने ०७३ पृ. २) । आजको युग प्रविधि र भाषाको युग हो । प्रविधिले विश्व साँघुरो घर र भाषाले विश्व एउटै परिवार बनेको पाइन्छ । भाषा राष्ट्र, जाति र समुदायको निधि र पहिचान हो । धर्म भाषा र संस्कृतिलाई मान्ने हो भने व्यक्ति, राष्ट्र र जाति स्वतः मिसिन्छ भन्ने बनाइ छ । आज भाषा धर्म संस्कृति र भूगोलको आवाज बलियो बनेर आएको पाइन्छ । सृष्टिको उषाकाल देखि नै नेपाल प्राकृतिक वैचित्र्यले सम्पन्न र भाषिक वैविध्यले समृद्ध भएको देखिन्छ । विश्वमा रहेका ७०९७ भाषामध्ये भारोपेली, भोट चिनियाँ, द्रविडेली, आग्नेली, र सामेली गरी पाँच भाषा परिवारका धेरै भाषाहरू नेपालमा बोलिन्छन् । वि.सं. २०६८ को जनगणनाले नेपालमा १२३ भाषा र भाषा आयोगले अघि सारेका थप ६ गरी १२९ भाषा बोल्ने गरिन्छ । यस तथ्याङ्कले नेपाल बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक मुलुक हो भनिन्छ (लम्साल, २०७६ पृ. २०८) । भाषा स्थान, परिवेश, र सन्दर्भमा फरक हुन्छ । ठीक त्यसैगरी खास भूगोल र खास समाजमा भाषाका भिन्न भाषिका तथा स्वयं हुने गर्दछन् । हजारवर्ष पार गरिसकेको नेपाली भाषा विश्वको महिमाशाली भारोपेली भाषा परिवारबाट विकसित भएको भाषा हो । यो भारोपेली परिवार अन्तर्गत सतम् वर्गीभित्रको भारत इरानेली उपशाखाको आर्य भाषामा पर्दछ । विद्वान्हरूले नेपाली भाषालाई उदीच्य संस्कृतबाट विकसित हुँदै आएको मानेका छन् (लम्साल ०७६ पृ. २१०) ।

नेपाली भाषा प्राकृत र अपभ्रंशको कुन भाषिका र शाखाबाट जन्मेको हो भन्ने विषयमा मतभेद रहेको छ । जर्ज ग्रियर्सनले आधुनिक आर्यभाषाको विभाजन गर्दै आभ्यान्तर शाखाको पहाडी समुदायको पूर्वी पहाडी

शाखा भनेका छन् । होर्नरले आर्यभाषा पूर्वी, पश्चिमी, उत्तरी र दक्षिणी गरी चार भागमा बाँडेर उत्तरी गौडीमा नेपाली भाषालाई राखेका छन् । डा. सुनितिकुमार चटर्जी उदीच्य खसमा राख्छन् । चूडामणि बन्धु खस प्राकृतिक र खस अपभ्रंशबाट भएको मान्दछन् । बालकृष्ण पोखरेलले खपतलीय अपभ्रंशबाट नेपाली भाषाको जन्म भएको कुरा अधि सारेका छन् (पोखरेल, २०४७ पृ. १६) ।

यसरी तिब्बतको खाडी प्रदेशबाट कर्णाली प्रदेशको सिन्जालाई नागराजले राजधानी बनाएर राज्य सञ्चालन गरेको पाइन्छ । यिनै नागराजका छैटौँ नागराज अशोक चल्लको वि.सं. १३१२ नेपालीमा लिखित ताम्रपत्र अहिलेसम्मको प्रमाणिक अभिलेख मानिन्छ । नेपाली भाषालाई वि.सं. २०७२ को संविधानले नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषालाई राष्ट्रभाषाको मान्यता दिएको छ । जसले गर्दा नेपालका सबै मातृभाषा राष्ट्रभाषा बन्न पुगेको अवस्था छ ।

नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत सेती अञ्चलको अछामी; वर्तमानको प्रदेश सातमा पर्ने पहाडी जिल्ला हो । भौगोलिक रूपमा २८° ४५' देखि २९° ३५' पूर्वी देशान्तर सम्म फैलिएको छ (सुवेदी, २०५८) । क्षेत्रफलका हिसाबले यो जिल्ला १६९२ वर्ग कि.मि. मा अवस्थित छ । यसको पूर्वमा दैलेख र जुम्ला, पश्चिममा डोटी उत्तरमा बाजुरा, कालिकोट र दक्षिणमा सुर्खेत जिल्ला पर्दछन् । समुद्री सतहबाट १८०० देखि १२७३३ फिट सम्म उच्चाइमा यस जिल्लाको तापक्रम अधिकतम २३° न्यूनतम १३° सम्म छ । प्रस्तुत अनुसन्धान अछामी भाषाको अध्ययन सँग सम्बन्धित छ । स्तरीय नेपालीभन्दा व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग, वचन, काल पक्षका दृष्टिले फरक हुनुले यसको अध्ययन औचित्यपूर्ण मानिन्छ । नेपाली भाषा भौगोलिक रूपमा सिन्जाली क्षेत्रको नजिक पर्ने ओरपच्छिमा वर्ग अन्तर्गत अछामी भाषा पनि प्राचीन रूप नै मानिन्छ । राष्ट्रभाषा नेपालीको प्राचीन रूपको विशेषता वर्तमानका स्तरीय नेपालीमा भन्दा केही बढी अछामी भाषामा पाउन सकिन्छ । यसका साथै राष्ट्रभाषा नेपालीको प्राचीन स्वयं कस्तो थियो ? भन्ने कुराको जानकारी लिन अछामी भाषाको अध्ययन हुनु आवश्यक छ । सेती अञ्चलको ओरपच्छिमा वर्गमा पर्ने अछामी भाषा उपविभाजन अन्तर्गत छवीस दराको केन्द्र मानिने रामारोशन गा.पा.का २५००० वक्ताले बोल्ने अछामी भाषालाई अध्ययनको केन्द्र बिन्दु मानिएको छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेख पूर्ण रूपमा द्वितीय स्रोतमा आधारित रहेको छ । यस आलेखमा विभिन्न अनुसन्धानात्मक लेख, शोधपत्रहरू र भाषा विषयसँग सम्बन्धित पुस्तकहरूलाई प्रयोग गरिएको छ ।

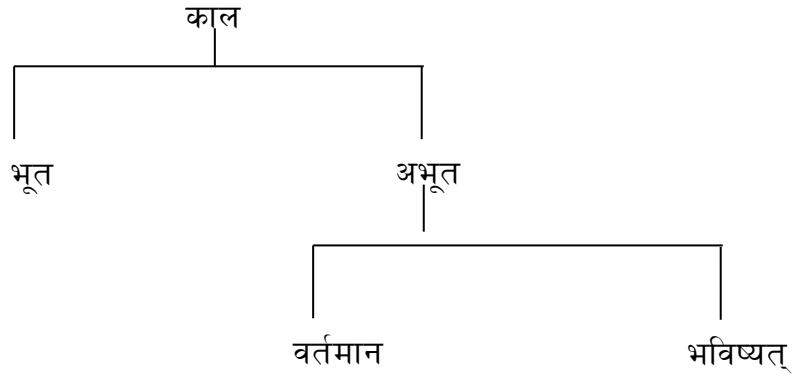
उद्देश्यहरू

क) अछामी भाषाका काल र पक्षको स्तरीय नेपालीसँग तुलना गर्न र

ख) अछामी भाषाको व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग र वचनका विशेषताको अध्ययन गर्न ।

❖ क्रियाका काल र पक्षको स्तरीय नेपालीसँग तुलना

क्रियाको कार्य वा अवस्थाको समयलाई काल भनिन्छ (शर्मा, ०५८ पृ १९७) । काल भन्नाले क्रियापदले वर्णमा गरेको कार्य व्यापार वा अवस्थाको समय भन्ने बुझिन्छ (शर्मा / अवस्थी, २०५५ पृ. १००) । नेपाली व्याकरणमा काललाई भूत अभूत गरी विभाजन गरिएको पाइन्छ भने परम्परागत व्याकरणमा वर्तमान, भूत र भविष्यत् गरी तीन प्रकारले विभाजन गरेको पाइन्छ भने स्तरीय नेपाली र अछामी भाषामा कालिक व्यवस्थाको चर्चा गरिएको छ ।

भूतकाल

भूतकालले बितिसकेको कुरालाई जनाउँछ (अधिकारी, ०५७ पृ. ११७)। स्तरीय नेपालीमा भैं अछामी भाषामा पनि क्रियाको भूतकालीन रूपको रचना 'य' याँउ प्रत्ययको विविध रूपबाट गरिन्छ।

पुरुष	अछामी भाषा			स्तरीय नेपाली		
	एकवचन		बहुवचन	एकवचन		बहुवचन
	पु.लि.	स्त्री.लि.		पु.लि.	स्त्री.लि.	
प्र. पु.	याँ (गयाँ)	-	याँउ (गयाँऊ)	एँ (गएँ)	-	यौँ (गयौँ)
द्वि.पु.	इ (गई)	-	याउ / यौ / गयाउ / गयौ	इस् (गइस्)	-	यौ (गयौ)
तृ.पु.	यो (गयो)	ई (गई)	या (गया)	यो (गयो)	ई (गई)	ए (गए) इन् (गइन)

स्रोत : शान्तडी भाषिकाको अध्ययन

वाक्यगत उदाहरण

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
म बेलि छकाल अस्पताल गयाँ ।	म हिजो बिहान अस्पताल गएँ ।
तँ बेलि पल्ला घर गई ?	तँ हिजो पल्ला घर गइस् ?
ऊ अस्ति बम्बैबटि आयो ।	ऊ अस्ति बम्बैबाट आयो ।

नेपाली भाषाको भूतकालमा प्रथम पुरुष एक वचनमा एँ प्रत्यय लाग्छ भने अछामीमा याँ प्रयोग हुन्छ। बहुवचनमा नेपालीमा 'यौँ' र अछामीमा याँउ / यौँ, नेपालीमा द्वितीय पुरुष एकवचनमा इस् प्रत्यय र अछामीमा इ प्रत्यय लागेको छ। तृ.पु एकवचन बहुवचनमा यो, ए नेपालीमा र अछामीमा या/यो लाग्दछ। अछामी भाषा र नेपाली भाषामा शब्दगत ध्वनिमा भिन्नता देखिन्छ।

❖ अभूतकाल :

अछामी भाषामा पनि नेपाली भाषामाभै भूतकालीन क्रियापद वर्तमान र भविष्यत् गरी दुई प्रकारका नै छन् ।

वर्तमान काल :

क्रियामा वर्णित कार्यवस्थाले अहिलेको समयलाई जनाउँछ भने त्यो वर्तमान काल हो ।

पुरुष	अछामी भाषा			नेपाली भाषा		
	एकवचन		बहुवचन	एकवचन		बहुवचन
	पु.लि.	स्त्री.लि.	छु - छौं	पु.लि.	स्त्री.लि.	छौं गछौं
प्र.पु.	उँ (छ) हछु, हन्याउँ	-	हछु	उ (छु) गछु	-	
द्वि.पु.	ऐ/छै	औ/छौ	हछौं	छस् (गछस्)	एस् (गछस्)	औ (छौं)
तृ.पु.	छ (हछ)	इछ (हद्विद्व)	अन् (हछन्)	छ (गछ)	छे (गछे)	छन् (गछन्)

स्रोत : शान्तडी भाषिकाको अध्ययन

यहाँ नेपाली भाषाको प्रथम. पु. एकवचनमा 'उ' प्रत्ययलागी छ क्रिया हुन्छ भने अछामीमा 'ह' थपिएर 'हछे' हुन्छ। तृ.पु. नेपालीमा एकवचनमा छ / छे बहुवचनमा छन् हुन्छ भने अछामीमा तृ.पु. दुवै वचनमा 'अन' थपेर हछन् हुन्छ।

वाक्यात्मक उदाहरण

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
म काम गछु ।	म काम गर्छु ।
हामी काम हछौं / हददा छौं ।	हामी काम गर्छौं ।
तँ काम हर्न जान्छै ?	तँ काम गर्न जान्छस् ?
ऊ काम हददो छ ।	ऊ काम गर्दछ ।
सीता भात खान्छ ।	सीता भात खान्छे ।

उदाहरणमा अछामीमा प्र.पु. एक व. मा हर्+छु - हछु भएको छ नेपालीमा गर् +छु - गर्छु हुन्छ। नेपालीमा गर् धातु अछामीमा (हर्) हुन्छ। द्वि.पु. ए.व. मा जान् + छै सीता खान्छ, ऊ हर्+दो - हददो छ हुन्छ भने नेपालीमा सीता खान्छे र ऊ गर्दछ हुन्छ।

अभूत काल

भविष्यत् काल

क्रियाका कार्यको अवस्थाको समय पछि आउने छ भने त्यसलाई भविष्यत् काल भनिन्छ (शर्मा ०५८ पृ. १९८) । नेपालीमा भैँ अछामी भाषामा पनि भविष्यत्कालीन क्रियापदले भिन्नै रूपायन लिंदैन तापनि भविष्यत्कालीन 'न्या' प्रत्यय कृदन्तीय क्रियासाथ 'छ' य्पह्यको योगद्वारा बनेको प्रयोगहृ हुन् ।

	अछामी भाषा			नेपाली भाषा		
	एकवचन		बहुवचन	एकवचन		बहुवचन
पुरुष						
	स्त्री लि.	पु.लि		स्त्री. लि.	पु.लि.	
प्र.पु.	न्याहुँ (जान्याछुँ)	-	न्याहो (जान्याहो)	ने छु (जानेछु)	-	ने छौँ (जानेछौँ)
द्वि.पु.	न्याइ (जान्याइँ)	-	न्याहो (जान्याहो)	नेछस् (जानेछस्)	नेछेस् (जानेछेस्)	नेछौ (जानेछौ)
तृ.पु.	न्याहो (जान्याहो)	-	न्याहुन् (जान्याहुन्)	नेछ (जानेछ)	नेछे (जानेछे)	नेछन् (जानेछन्)

स्रोत : शान्तडी भाषिकाको अध्ययन

उपर्युक्त तालिकाबाट अछामी र नेपाली भाषाका भविष्यत् कालका य्पावलीलाई तुलना गर्दा नेपालीमा नेछु, नेछौँ, नेछेस्, नेछौ, नेछ, नेछे, नेछन् हुन्छ भने अछामीमा न्याछुँ, न्याछौँ, न्याहो, न्याछन् जस्ता प्रत्ययको व्यवस्था पाइन्छ ।

वाक्यगत उदाहरण

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
म चला मान्याहुँ ।	म चरा मानेछु ।
हामे खेतउना फट्टक हाल्याहुँ ।	हामी खेतमा उफ्रने छौँ ।
तमे क्या हुन्याँ हो ?	तपाईँ के हुनुहुने हो ?
ऊ भैसाथी जान्याँ हो ।	ऊ भैसी हेर्न जानेछ ।

पक्ष

क्रियाका कालको अवधि र अवस्थालाई पक्ष भनिन्छ (शर्मा, ०५८, पृ. १९९) । क्रियाका कालको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ (अधिकारी ०५७ पृ. १९९) । व्याकरणविद्का उपर्युक्त मतबाट कालका पक्षमा

मतैक्यता पाइन्छ । सबैपक्षमा सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्ष छन् भने भूतकालका अभ्यस्त र अज्ञात गरी थप दुई गरी जम्मा एघार पक्ष छन् भने अछामी भाषामा पनि यिनै पक्षहरू रहेको पाइन्छ ।

सामान्य पक्ष

सामान्य पक्षले कुनै पनि घटना वा कार्यव्यापार पूरा भएनभएको केही नजनाई केवल सामान्य तवरले व्यक्त गर्छ । वर्तमान, भूत र भविष्यत्का तीनवटै कालका सामान्य पक्ष हुन्छन् । यहाँ अछामी र नेपालीका सामान्य पक्षको विश्लेषण गरिएको छ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
ऊ अज्याल यइबाटो आउनो छ ।	ऊ आजकल यही बाटो आउँछ ।
फल्याउटो उच्चको छियो ।	केटो चकचके थियो ।
हाम्मा गोणा चण्या ।	हाम्रा खुट्टा फुटे ।
फल्याउटी उच्चकी हुन्याहो ।	केटी कचकचके हुनेछे ।

यसरी अछामी भाषामा वर्तमानमा धातुमा नो छ प्रत्यय लाग्छ भने नेपालीमा छ प्रत्यय लगाइन्छ । त्यस्तै छियो, चण्या क्रियाले सामान्य भूत र हुन्याहो सामान्य भविष्यत्को नेपालीमा छ, ऐ, ने, ने छ प्रत्यय र अछामीमा नो छ, छियो न्याँहु जस्ता क्रियाबोधक प्रत्यय जोडिएका छन् ।

अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले क्रियाको अपूर्णता र निरन्तरता लाई जनाउने गर्छ । यसका अपूर्ण वर्तमानमा नइ, दइ, तइ प्रत्यय लागेका कृदन्त र सहायक क्रिया, भूतमा भूतकालीन सहायक क्रिया र भविष्यत् कालीन अपूर्ण पक्षमा 'छुँ' धातुमा न्याँ+हुँ प्रत्यय लागेर बन्दछ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
हरि खलाउनी बसिरह्या छ ।	हरि आँगनमा बस्तै छ ।
म टीकापुर जानै छियाँ ।	म टीकापुर जाँदै थिएँ ।
ऊ हण धुनै छियो ।	ऊ (शरीर) नुहाउँदै थियो ।
हामे पस्सि अछाम जान्या हुँ ।	हामी पर्सि अछाम जाँदै हुनेछौँ ।

अछामीमा या, याँ, नै, प्रत्यय र नेपालीमा तै/दै क्रिया र धातुमा प्रत्यय लागेर अपूर्ण पक्षको निर्माण भएको छ । अछामी र नेपालीमा ध्वन्यात्मक र यपतात्विक दृष्टिकोणले भिन्न भएपनि अर्न्तगत यपले समान भएको देखिन्छ ।

पूर्ण पक्ष

पूर्ण पक्षले कार्यको सिद्धि वा पूर्णता जनाउँछ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा

देउकोटाले मस्तै किताब लेख्या छन् ।	देवकोटाले धेरै किताब लेखेका छन् ।
सनागोसाहले घाँस काट्या छिया ।	देवरले घाँस काटेका थिए ।
खलाउनो जण्यायो पण्याको हुन्या छ ।	आंगनमा जँडया सुतेको हुनेछ ।

यसरी नेपालीमा एको, एका, एकी + ए, यो / ने छ, ने छु लागेका छन् भने अछामीमा 'या' याइ + छिया, हुन्या जस्ता प्रत्यय लाग्नुका साथै अर्थगत समानता र ध्वनिमा भिन्नता रहेको पाइन्छ ।

अभ्यस्त पक्ष

यसमा कार्यको आवृत्ति वा अभ्यस्त स्वभाव जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त भनिन्छ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
पैलि हामे उच्चका छियाऊँ ।	पहिले हामी उपद्रो गर्थ्यौँ ।
हामे खोलाउना बाउत हान्ना छियाऊँ ।	हामी खोलामा पौडी खेल्थ्यौँ ।
ऊँ निक्करी पणाउना छिया ।	उनी राम्ररी पढाउँथे ।
त्यइ गाउँका मान्स भगणिन्छिया ।	त्यही गाउँका मानिस भगडा गर्थे ।

यहाँ नेपालीमा धातुमा थ्यो, यी, थ्यौ, थ्यौँ प्रत्यय लागेर अभ्यस्त क्रिया बन्छ भने अछामीमा पनि धातुमा याउँ, या, याँ जस्ता प्रत्यय लाग्दछ ।

अज्ञात पक्ष :

क्रियाको कार्य व्यापार विगतमा थाहा नपाई भइरहेको तर वर्तमानमा वक्ता, स्रोतालाई थाहा भएको जनाउँछ (शर्मा, २०५८ पृ. २४०)

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
बेलि छकाल ऊ माठा भयोछ ।	हिजो बिहान ऊ ढिलो भएछ ।
भैचालाले घर ओद्रेछ ।	भुकम्पले घर भत्काएछ ।
बेलिबावेरी म साँटाई सेइगयाछु ।	हिजो साँभ म छिट्टै सुतेछु ।

नेपालीमा अज्ञातमा धातुमा एछ, एछे, एछें, लाग्छ भने अछामीमा धातु+यो, या, याँछु, जस्ता प्रत्यय लाग्दछन् ।

लिङ्ग र वचनका आधारमा विश्लेषण

लिङ्ग

जाति जनाउने शब्दकोटिका लिङ्ग भनिन्छ (शर्मा, २०५८, पृ. २१५) । जुनसुकै भाषाका वाक्यमा नामसँग अर्को कुनै शब्द (क्रिया) पदसङ्गतिका भेदले जति किसिमको अर्थ भेद देखिन्छ त्यो लिङ्ग हो (पोखरेल २०५७, पृ. ७५) । लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ (अधिकारी, ०५७ पृ. ७५)

लिङ्गलाई संसारका विभिन्न भाषामा फरक फरक ढङ्गले राखिएको पाइन्छ । संस्कृतमा पुलिङ्ग, स्त्री लिङ्ग नपुंसक लिङ्ग, गरी विभाजन गरिएको पाइन्छ भने नेपाली स्त्री.लि. पु.लि. छ । अछामीमा नेपाली सरह नै पाइन्छ । जर्मन ग्रिक ल्याटिन भाषामा तीन किसिमका लिङ्ग छन् । नेपालकै नेवारी, लिम्बू, दुरा, तामाङ जस्ता भोट बर्मेली भाषामा तेतीस - चौतीस किसिमका लिङ्गभेद पाइन्छन् (पोखरेल, २०५४, पृ. ७५) ।

यसरी नेपाली भाषाको लिङ्गभेदको कुरा गर्दा, पुलिङ्ग, स्त्री लिङ्ग, नपुंसक र उभय लिङ्ग जे जति भएपनि तीन प्रकारमै राखिएको पाइन्छ ।

नामका आधारमा लिङ्ग

मानवीय वा मानवेत्तर गणनीय, आगणनीय, सजीव - निर्जीव वा मूर्त अमूर्त भनी जनाउने शब्दलाई नाम भनिन्छ । अछामी र नेपाली भाषामा पुलिङ्गबाट स्त्री लिङ्ग यस्तो भेद यस्तो देखिन्छ ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
दुलाल	दुलाली (दुलाल + नी)	दुलाल	दुलाली
वामन	वामनी (वामन+ई)	वामन	वाहुनी
व्याउलो	व्याउली (व्याउलो +ई)	दुलाह	दुलाही
मगर	मड्रिनी (मगर+नी)	मगर	मगर्नी
जोगी	जौग्यानी (जोगी + एनी)	जोगी	जोगेनी

स्रोत : शान्तडी भाषिकाको अध्ययन

अछामी र नेपाली भाषामा नामपदको समान लिङ्ग व्यवस्था भएको देखिन्छ । नेपालीमा पुलिङ्गीबाट स्त्री लिङ्ग बनाउँदा ई, एनी, इनी जस्ता स्त्रीबोधक प्रत्ययको प्रयोगभएको पाइन्छ भने अछामी भाषामा आ, यानी प्रयोग हुन्छ मगरमा ग ध्वनि उ मा बदलिन्छ ।

सर्वनामका आधारमा लिङ्ग

सर्वनामले नामको जस्तो व्यक्ति, वस्तु धारणालाई जनाउँदैन । यो मानवीय र मानवेत्तर दुवै यपमा प्रयोग हुन्छ । यी दुवै भाषामा सर्वनामको लिङ्गभेद भएको पाइन्छ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
------------	-------------

पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
ती क्या हद्दाछन् ?	ती क्या हन्निछन् ?	ती के गर्दछन् ?	ती के गर्छिन् ?
ऊ निको छ ।	ऊ निकी छ ।	ऊ राम्रो छ ।	ऊ राम्री छे ।
ऊँ गया ।	ऊँ गहन् ।	उहाँ जानुभयो ।	-

यहाँ अछामी भाषामा आदरवाची प्रयोगमा लिङ्गभेद छ भने नेपालीमा छैन ।

विशेषणका आधारमा लिङ्ग

विशेषणले नाम र सर्वनामको वर्णन गर्दछ । यसले नामको अर्थलाई सीमित, स्पष्ट र विस्तार गर्ने कार्य अछामी र नेपाली दुवै भाषामा गुणबोधक विशेषणको लिङ्गभेद भएको पाइन्छ ।

अछामी		नेपाली	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
ऊ राम्रो छ ।	ऊ राम्पी छ ।	ऊ राम्रो छ ।	ऊ राम्री छे ।
हार्याको छोर्याट्टो	हार्याकी छोर्याट्टी ।	पातलो केटो	पातली केटी
नाआनु फुच्या	नाआनी फुच्ची	सानो बाबु	सानी नानी ।

यहाँ अछामी भाषामा राम्रो, हार्याको, नाआनी शब्द नेपालीमा राम्रो, पातलो, सानो र स्त्री लिङ्गमा 'ई' प्रत्यय लागेको छ ।

कोटिकरका आधारमा लिङ्ग

कुनै नामसँग प्रयुक्त भई त्यस नामको भेद शब्द वा प्रत्ययलाई कोटिकर भनिन्छ । त्यस्ता कोटिकर सङ्ख्येय, सजीव मानवीय, मानवेत्तरमा जना वटा/ओटा प्रयोग गरिन्छ । अछामी र नेपाली दुवै भाषामा यसको प्रयोग देखिन्छ ।

अछामी भाषा	नेपाली भाषा
हाम्मा घर पन्द्रजना मान्स छन् ।	हाम्रा घरमा पन्द्रजना मान्छे छन् ।
उनुका पाँचजनी फल्याउटी छन् ।	उनका पाँचजना छोरी छन् ।
याँ कतिजना बस्ताहान ?	यहाँ कति जना बस्छन् ?
यई गाउँ लोग्न्यामान्स आछिन् ।	यस गाउँमा लोग्ने मान्छे छैनन् ।

यसरी माथिको उदाहरणबाट यी दुवै भाषामा कोटिकरणको व्यवस्था छ । नेपालीमा कोटिकरको लिङ्गभेद भएको पाइन्छ तर अछामीमा 'ई' प्रत्यय लागी लिङ्ग भेद भएको पाइन्छ ।

क्रियाको लिङ्गभेद

वाक्यमा विधेय भई घटना, कार्यव्यापार, स्थिति वा अवस्था बुझाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । (शर्मा, ०५८ पृ. ७२) । प्रक्रिया, गतिविधि, जस्ता कार्यव्यापार जनाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
फवाजु आया	फुपू आइन् ।	फुपाजु आए ।	फुपू आइन् ।
किस्न्या पड्दो छ ।	राधा पड्डी छे ।	कृष्ण पढ्छ ।	राधा पढ्छे ।
थोरो भाग्यो ।	राँगो भाग्यो ।	पाडो भाग्यो ।	पाडी भाग्यो ।
पाखाबाट कदु भण्यो	-	छतबाट फर्सी खस्यो ।	-
मई तम्री सौराइ लागी	-	मलाई तिम्रो माया लाग्यो ।	-

यहाँ दुवै भाषामा मानवीय नामको क्रियाको लिङ्ग सङ्गति समान खालको पाइएको छ भने मानवत्तर नामका क्रियाको लिङ्गको सङ्गति केही फरक छ ।

वचन

सङ्ख्या जनाउने शब्दकोटिलाई वचन भनिन्छ (शर्मा, ०५८ पृ. २१५) । नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि वचन हो (अधिकारी, ०५७ पृ. ७९) । नामको एक वा अनेक सङ्ख्यानुसार सबै विकारी (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया) पक्ष देखिने प्रत्यय वा संरचनाको भेदलाई वचन भनिन्छ (पोखरेल, ०५४ पृ. ७७) । नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी भाषामा दुई प्रकारका हुन्छन् भने संस्कृतमा तीन प्रकार र फिजियन भाषामा चार प्रकारका पाइन्छन् । नेपाली र अछामीमा दुई किसिमका वचन पाइन्छन् ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
वैना आई ।	वैना आइन् ।	बहिनी आई ।	बहिनीहए आए ।
दाज्यू आया ।	-	दाजु आए ।	दाजुहए आए ।
बल्ल गयो ।	बल्ल गया ।	गोरु गयो ।	गोरुहए गए ।
भाउ आयो ।	भाउ आया ।	भाइ आयो ।	भाइहए आए ।

यहाँ नेपालीमा बहुवचनमा ह्य बहुवचन बोधक थपिएको छ भने अछामीमा 'ओकार' आकार बन्दछ ।

सङ्ख्येय नामका रुपमा वचन

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
फल्याउटो	फल्याउटा	छोरो	छोराहरु
चल्लो	चल्ला	चरो	चराहरु
किर्मुलो	किर्मुला	कमिलो	कमिला
बाउसो	बाउसा	कोदालो	कोदाला
घोणा	घोणा	घोडो	घोडाहरु

नेपालीमा बहुवचनमा उकारान्त / ओकारान्त आकारान्त / हरु प्रत्यय लागेको र अछामीमा आकारान्तले बहुवचन बोध गर्दछ ।

सर्वनामका यमा वचन

नेपाली सर्वनाममा वचनका दृष्टिले य्यावली भेद गरिएको छैन । नेपालीको 'म' बाहेक अरुमा बहुवचनमाह्य लगाइन्छ भने अछामी भाषामा आकारमा परिणत भई बहुवचन र आदरको काम गर्छ ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
म गयाँ ।	हामी गयाऊँ ।	म गएँ ।	हामी गयाँ ।
तँ काम हर् ।	तमे काम हर् ।	तँ काम गर् ।	तिमीहरु काम गर् ।
ऊ बाइग ।	ऊँ बाइग्या ।	ऊ गयो ।	उनीहरु गए ।
तमुले खाया क्या ?	-	तपाईंले खानुभयो ?	तपाईंले खानुभयो ?

विशेषणका यमा वचन

अछामी र नेपाली दुवै भाषामा विशेषणको वचन भेद देखिन्छ । संख्यावाचक र गुणबोधक विशेषणमा वचन भेद देखिन्छ ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
कालो बल्ल	काला बल्ल	कालो गोरु	काला गोरुहरु

चुकिलो आम	चुकिला आम	अमिलो आँप	अमिला आँपहट
आनो मान्स	आना मान्स	अन्धो मान्छे	अन्धा मान्छेहट
चिसो केलो	चिसा केला	चिसो केरा	चिसा केराहट

क्रियाका य्पमा वचन

अछामी भाषा र नेपाली दुवैमा क्रियाका य्पले पनि वचन भेद बुझाउँछ ।

अछामी भाषा		नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
म हर्छु ।	हामी हर्छौं ।	म गर्छु ।	हामी गर्छौं ।
मैले हर्छौं ।	हामुले हर्छौं ।	मैले गर्छु ।	हामीले गर्छौं ।
तँ हर्छौं ।	तमे हर्छौं हो ।	तपाईं गर्नुहुन्छ ।	तपाईंहरू गर्नुहुन्छ ।
ऊ हर्छु ।	ऊँ हर्छन् ।	ऊ गर्छु	उनीहरू गर्छन् ।

यी दुवै भाषामा तीनओटै पुरुषका 'गर' धातुको रूपावली हर्दा नेपालीमा छ, छु, एँ, छौ, छौं, यौं, र अछामीमा छु, याँ, याँई, याँउ, जस्ता रूपले एक वचन र बहुवचनको बोध गराएको छ । केही समानता भएपनि अछामी भाषामा आकारान्तले बहुवचनको काम गर्दछ भने 'ऊ' को बहुवचन 'ऊँ' भएको छ ।

निष्कर्ष

भाषा विचार विनिमयको संवाहक हो । वि.सं. २०६८ पूर्व नेपाली भाषाको ओरपच्छिमा वर्गमा पर्ने अछामी उपभाषिकाले वि.सं. २०६८ पछि भाषाको मान्यता पाएको हो । भौगोलिक विकटता प्राकृतिक सांस्कृतिक सम्पदाको धनी क्षेत्र सुदूरपश्चिमको अछाम जिल्ला मुख्य क्षेत्र भएपनि अन्य छिमेकी जिल्लामा पनि यो भाषा बोलिन्छ । ०.५३ प्रतिशत जनताले बोल्ने अछामी भाषा र नेपाली भाषाका कालपक्ष बीच तुलना गर्नु एवम् यी दुई भाषाका व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग र वचन बीच के कस्तो लेख्य र उच्चार्य भिन्नता छ ? भन्ने कुरा यस आलेखमा चर्चा गरिएको छ । कालगत रूपले वर्तमान, भूत र भविष्यत् कालको व्यवस्था भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा भूतकाल प्र.पु. मा 'एँ' बहुवचनमा यौं, द्वि.पु. एकवचनमा इस त्.पु. यो प्रत्यय लाग्छ भने अछामीमा भूतकाल प्र.पु. मा 'याँ' बहुवचन याँउ /याँ, द्वि.पु. एकवचनमा 'इ' र त्.पु. 'या' प्रत्यय लाग्दछन् । नेपालीमा 'गर्छन्' क्रिया अछामीमा 'हर्छन्' हुन्छ । नेपाली भाषाका कालको सामान्य पक्षमा छ, र, या, न, छु, प्रत्यय लाग्छन् भने अछामी भाषामा नोछ, नेछु, छियो, न्याँछु आदि क्रियाबोधक प्रत्यय जोडिने चलन छ ।

कालको अपूर्ण पक्षमा धातु + तै/दै हुन्छ भने अछामीमा नै, न्या, नाइ, प्रत्यय लाग्दछन् । नेपालीको अभ्यस्तमा थ्यो, थ्यौ, थे प्रत्ययका सट्टा अछामीमा थियो, छिया, छियाऊ, याँ जस्ता प्रत्यय लाग्दछन् । लिङ्गभेदमा नेपालीमा पुलिङ्गबाट स्त्री लिङ्ग बनाउँदा ई एनी, इनी प्रत्यय प्रयोग हुन्छन् भने अछामीमा

आ, नी, यानी लाग्दछन् । अछामीमा आदरवाची प्रयोगमा लिङ्गभेद छ भने नेपालीमा छन् । नेपाली भाषामा उकारान्त / ओकारान्त बहुवचनमा आकारान्त / हट लाग्दछ अछामीमा 'हट नलागेर आकारान्त नै बहुवचन

हुन्छ । समग्रमा अछामी भाषाका भेदहट लेख्यभन्दा कथ्यमा फरक छन् ।

सन्दर्भसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज, (२०५७) समसामयिक नेपाली व्याकरण, काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

..... (२०५७) समसामयिक सरल नेपाली व्याकरण, काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

न्यौपाने, टंक र अन्य, (२०७३) सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।

न्यौपाने, तारा. प्र. (२०५९) शान्तडी भाषिका एक अध्ययन, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) शिक्षाशास्त्र संकाय,
नेपाली शिक्षा विभाग महेन्द्ररत्न ताहाचल, काठमाडौं ।

पोखरेल, माधव प्रसाद, (२०५४) नेपाली वाक्य व्याकरण, काठमाडौं नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पौडेल, राजेन्द्र र भट्टराई रमेश, (२०७७) नेपालको भाषानीति र योजना आधार, काठमाडौं :

इन्टेलेक्चुअल्स बुक प्यालेस ।

बन्धु, चूडामणि, (२०५२) नेपाली भाषाको उत्पत्ति, काठमाडौं, साभा प्रकाशन ।

लम्साल, रामचन्द्र, (२०७६) ऐतिहासिक भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा, काठमाडौं, स्वदेश प्रकाशन ।

शर्मा, मोहन राज, (२०५८) शब्दरचना र वर्ण विन्यास, माध्यमिक व्याकरण तथा अभिव्यक्ति, काठमाडौं :
काठ. बुक सेन्टर ।

सुवेदी, राजाराम, (२०५८) अछामको इतिहास, काठमाडौं : वैद्यनाथ क्षेत्र प्रकाशन समिति ।